

KALOTASZEG NÉPESEDÉSI PROBLÉMÁI

ALAZAT NÉLKÜL a legkisebb probléma sem oldható meg. Alázat alatt itt a probléma nehézségeivel való szembenézést kell értenünk. Nehéz a feladat először is azért, mert nem magam választottam a témát, hanem felkértek reá; mintegy megrendelték*. Ahhoz pedig, hogy igazán jól megoldjuk a feladványt, töviről-hegyire ismernünk kellene a *tájat*, amelyről szó van. Néhány községnek elég felületes ismerete kicsi jogcím ahhoz, hogy az ember az olyan sok százból egybeszótt és éppen ezért bonyolult kérdést, mint amilyen egy geográfiailag és ethnikaileg egységesnek tekintett táj népessége, *szervesen*, tehát *oknyomozólag* nézzen és láttasson. Igaz, hogy a színről-színre való s egyéni tapasztalatokon nyugvó *nézést* sokszor pótolja és általánosabb érvényűvé teheti a könyvből, a számok törvényein eligazodni igyekvő *látás*. Hiszen itt van a statisztikus létjoga.

Amde a számok salakjából a valóság és kivált az igazság aranyát és ezüstjét kiolvasztani még akkor sem könnyű, hogyha a számok *feldolgozása* és *közlése* a tömegszerű megismerés elemi feltételének a respektálásával történik. Ezalatt azt értjük, hogy a társadalmi tömegjelenségek ismérveik szerint kellőképpen *tagoltassanak*, *kombináltassanak*. Vagyis ahhoz, hogy a számból érvényes törvény vagy akár csak tétel teremjen, mindenek előtt az szükséges, hogy ű. n. *homogén tehát egynemű tömegek* állíttassanak viszonyba. A statisztika lelke az összehasonlítás és az összehasonlítás előfeltétele a homogenitás. A példa jobban magyaráz: ha valahol feltűnőbben esik a születések száma, mint egy másik területen, akkor az ezen folyamatot jelző számpárok még csak *tünetek* lesznek; érdemleges értékelésre azonban még semmiképpen sem alkalmasak, mert hiszen a születések gyakorisága függ a nők életkorától, családi állapotától és attól is, hogy a fogamzásképes korú nők a különböző népességeknek hányadrészét teszik. Eppen így a halálozás mértékét is teljesen csak akkor ismerhetem meg, ha a halottak számát nemcsak az élők összességéhez viszonyítom, hanem egyben az elhalálozási veszély szempontjából korántsem indifferens életkor szerint is tagolom az elhaltakat és természetesen az élőket is; így kaphatok — a megfelelő korú élőkhez arányítva az elhaltakat — homogén viszonzyszámokat. Máskülönben előfordulhat az, hogy két különböző tömeg születési vagy halálozási arányszámát egészen tévesen hasonlítjuk össze; lehet ugyanis, hogy valahol csak azért kevés a születés, mert valamely okból kifolyólag alacsony a szülésre képes korú, fiatalabb férjes nők arányszáma és másrészt lehetséges, hogy csak azért látjuk esetleg nagynak a halandóságot, mert az életerős és re-

* A Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége által rendezett Kalotaszegi Hét alkalmára készült előadás.

ményteljes ifjúság képviselője szegényes, ellenben sok az esendő öreg. A hasonlítandó tömegek nagyfokú differenciáltsága tehát szükségessé teszi azt, hogy *maga a vizsgálat is lépést tartson e sokrétűséggel* és lehetőleg *homogén* csoportokra tagolva mutassa be a megfigyelendő, illetve összehasonlítandó sokaságokat.

A homogenitási e követelményének sokszor még országos, vagy törvényhatósági viszonylatban sem tudunk teljesen eleget tenni. Éppen a feldolgozás korlátolt fokú részletessége miatt. *Mennyivel inkább áll ez a mi megadott kutatási területünkre nézve!* Ennek a statisztikai anyagát ugyanis kizárólag a *községenkénti* egybeállításokból meríthetjük. A községi feldolgozás azonban — egyébként érthetőleg — jóformán sohasem terjeszkedhetik ki *részletes kombinációkra* s nem is tagolhatja a tömeget úgy, ahogy arra értékelő ténymegállapítások megfogalmazása céljából szükség volna. Mindez teljesen érthető. Ha ugyanis minden egyes község népességi, gazdasági stb. adatait a tudományos szempontok által igényelt mértékig tagolnók, akkor annyira elaprózódnék a számanyag, hogy maga a közlés is szinte leküzdhetetlen akadályokba ütköznék. A költségekről nem is szólva. S arról is csupán mellékesen, hogy a túlzott atomizálás miatt ebben az esetben már alig volna kielégítő nagy számanyagunk bizonyos törvényszerűségek kiolvasására.

Mindezek alapján nem félünk kimondani azt, hogy a feladott probléma statisztikailag éppen azért *nagy*, mert a kör, amelyet vizsgálni akarunk, *kicsi* és mert a statisztikai *adatfeldolgozás fogyatékos* s így az örömteljes siker kisebb reményével kecsegtető.

Úgy érezzük azonban, hogy e sajátos és értékes népi közösség statisztikai elemzése mégsem fölösleges. Egyrészt azért nem, mert a Kalotaszeggel foglalkozó irodalom ezzel még tudtommal jobbra adós. Másrészt pedig úgy érezzük, hogy a statisztikai analízis serkentőleg fog hatni azokra, akik a helyszíni ismeretek birtokában e sorok írójánál jobban ismerik e népet s akik a számokból kicsillanó tanulságokat mérlegelik, összevetvén saját tapasztalataikkal és a nem egyszer mehökkentő, mellbevágó eredményeken elgondolkoznak. A cselekvés és a beavatkozás akaratával.

Ha igaz az, hogy írni annyit tesz, mint önmagunk felett ítélni, akkor kétszeresen igaz az, hogy minden statisztikában van valami ítéletszerű. A fellebbezhetetlennek látszó számok teszik ezt. Amennyiben ugyanis igazak és támadhatatlanok ezek a számok, akkor a hideg számoknak a vitát csaknem fölöslegessé és kilátástalanná tevő marasztaló vagy felmentő ítéletei jobban megmozgatják az egyéni és kollektív lelkiismeretet, mint a félreérthető és félremagyarázható szavak.

A statisztikus ott áll a rostáló idő kereke mellett és szorongó szemmel vizsgálja: miként rostálja a népeket, a fajokat vagy az egyes társadalmi rétegeket a számfejeményekkel terhes idő. A vizsgálat és a láthatár-sötétedés szinte minden statisztikai elemzés velejárója. Minél több szeretet fűzi a kutatót a kutatás tárgyához, annál erősebbek ezek az érzelmi reakciók.

Kalotaszegyet a statisztikusnak — ha magyar — különlegesen

szeretnie kell. A hányatott és a szinte végtelen nehézségek mellett pusztá létével hivatottságát igazoló magyar faj különös virága és világa Kalotaszeg. Erő és szépség, helytállás és egyéni sajátosság. Igaz, mindez csupa szó, ami keveset mond és sokféleképpen érthető és ezt *Ady Endre* maradéktalanabban kifejezte „A Kalota partján” című versében: „*Pompás magyarok, templomból jövet — Mentek át a Kalota folyón — S a hidat fényben majdnem fölemelte — Az ölelő júniusi nap. — Mennyi szín, mennyi szín, mennyi kedves — És tarkaságban annyi nyugalom — És fehér és piros és virító-sárga, — Izgató kék és harcós barna szín — S micsoda nyugodt, nagyságos arcok, — Ékes párták, leesni áhítók. — Papi-beszéd kemény fejükből csöndben — Száll el s nyári illattal vegyül. — Mily pompás vonulások a dombon. — Oh, tempós vonulás, állandóság, — Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.*”

A magyart — ha statisztikus — mégis elsősorban más miatt érdekelheti népünk e sajátos színfoltja. *Sziget a tengerben!* Elég nagy sziget ahhoz, hogy a tenger hullámai egykönnyen el ne mosásák. De elég kicsi ahhoz, hogy félteni kelljen: önerejéből telik-e a *succrescentiára*? Futja-e arra, hogy a magyar szín és jelleg *csorbítatlanul* megmaradjon? Olyan sziget, amelynek feladata *összekötő-hídként* szolgálni a nagy magyar Alföld és Kolozsvár, valamint távolabbról a Székelyföld magyarsága között. Az összekötő láncszemek a történelem viszontagságai rendjén alaposan megritkultak. A megszakítatlan területi összefüggés — mondhatnók — vágyalom. Kalotaszeg a tordai magyar nyelvszigettel együtt az egyetlen komoly magyar tömb, amely a kiépíthető területi kontinuitás keze és reménye.

A statisztikai elemzés van hivatva tisztázni, hogy a nekünk oly értékes népsziget erejében mi a valóság és mi a látszat; megvizsgálni, hogy az élet gyökerei mennyire épek s hogy a fejlődés irányzata alapján mi várható a jövőben? Feladatunk az, hogy Kalotaszeg népének demografiai sajátosságai megrajzoltassanak. Tehát látnunk kell, hogy mi az, amiben eltér a környezetet képviselő román falvak népétől. S végül látnunk kell azt is leplezetlenül, hogy — ha vannak sebek és bajok — mik a felismerhető okok s mi a probléma magva.

KALOTASZEG ELHATÁROLÁSÁVAL nem kell sokat bajlódunk. Kevélység volna vitába szállani *Kós Károllyal*, aki szerint Kalotaszeg a torda-aranyosmegyei Magyarlétáig, sőt Alsójáráig terjed. Ha a népviselet alapján igaza is van (bár itt is vannak eltérések), az ethnikum mást mond. Ethnikum alatt itt a testalkatot (beleértve a koponyalkatot, hajszínt stb.), valamint — akármily bizarrnak és erőltetettnek tűnjék — a természetes népmozgalom alapjelleget értjük. Igaz viszont, hogy az általunk is feltétlenül Kalotaszegnek vett népközösségen belül is sok különbséget vesz észre a felületes szemlélet. Érzésünk szerint Magyarlóna Kalotaszeg délkeleti határa. A kérdés pillanatnyilag a statisztikus számára irrelevans, mert ha a legújabb népszámfejlődést is figyelembe akarjuk venni, akkor amúgy is csak az ezidőszerint magyar impérium alá eső falvakra

szorítkozhatunk. Ez esetben pedig nemcsak a hovatarozásuk tekintetében vitatható délkeleti nyúlványról (Magyarfenes, Tordaszentlászló és Magyarléta) kell lemondanunk, hanem a „Felszeg“ patinásvérbeli két kalotaszegi községéről is: Magyarvalkóról és Gyerőmonostorról; e két község ugyanis a bécsi döntés következtében oda-
 atra esett.

Habár érdemes lett volna Felszeg, Alszeg és Nádasmente „kis-tájak“ szerint is elhatárolni a kalotaszegi községeket, mégsem tettük meg. Az egyébként is elég nagy technikai munkát erősen növelte volna a három csoportra bontás, anélkül, hogy a részletesebb helyi ismeretek hiányában amúgysem túlsokat mondó elhatárolás értékes gyümölcsökkel kecsegtetett volna. Helyenkint — kivált a születések hanyatlásának kérdésével kapcsolatban — fogunk utalni a Kolozsvár közelében levő, főleg nádasmenti falvak sajátos szerepére, de a következetes különválasztásról lemondunk.

A kalotaszegi községek egy része csaknem kizárólagosan magyar anyanyelvű. Tetemes részében azonban van román kisebbség is és öt olyan kifejezetten kalotaszegi község van, amelyben a román-ság majoritásban él. (Farnas, Gyerőmonostor, Magyarókerke, Nagypetri és Váralmás.) Gyerőmonostor — mint már említettük — ma Romániához tartozik. Bizonyos demografiai sajátosságok, így pl. a koreloszlás és a születési arány értékelése céljából e román többségű kalotaszegi községeket különválasztottuk a magyar községektől; emellett helyenkint a magyar falvak közül is kiemeltük a színmagyarokat a vegyes lakosságúak sorából, színmagyaroknak azokat tekintve, amelyekben a magyarság aránya az 1910-es népszámlálás szerint a 90%-ot is meghaladta volt.

Egyes vonatkozásokban Bánffyhunyadiot, mint egy kis medence központját, külön kiemeltük. Indokolt ez, mert a városias foglalkozások s elsősorban a kereskedők viszonylag tekintélyes arányszám-ban vannak képviselve e mezővároskában.

A NÉPSZÁM VÁLTOZÁSA A KIEGYEZESTŐL MAIG

1869-től 1941-ig vizsgáltuk a népesség számának hullámzását. Az egyes községeket feltüntető alábbi táblázat tanúsága szerint a fejlődés felettébb változatos. (L. az 1. sz. táblát a következő lapon.)

A népszám ugyan a községek nagy többségében emelkedett, de mégis akadt a 32-ből 8 olyan község, (a táblázaton curzív szedéssel az 1941-es népszám) amelyekben 1941-ben kevesebb embert írtak össze, mint a kiegyezést követő első census idején. Elgondolkoztató tünet! E községek a következők: *Jákótelke* (1869-ben 268, 1941-ben 248 lélek), *Kalotadámos* (390—360), *Nyárszó* (422—385), *Sárvásár* (312—285), *Sztána* (751—540), *Zsobok* (698—623), *Nádasdaróc* (181—166) és a román többségű, de figyelemreméltó magyar kisebbségű *Farnas* (426—409).

A jelenleg magyar impérium alatt levő községek népszáma 1869—1941 közt általánosságban az említett kivételek ellenére is számbavehető gyarapodást mutatott fel. 25.322-ről 32.242-re emel-

1. Tabella. A kalotaszegi községek lélekszáma 1869–1941 közt (zárjelben a nagyságrend száma)

	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941
Bánffyhungad	3283 (1)	3152 (1)	3666 (1)	4471 (1)	5183 (1)	5401 (1)	5121 (1)
Váralmás*	1756 (2)	1439 (2)	1627 (2)	1633 (2)	1773 (2)	1838 (3)	1889 (3)
Magyarlóna	1229 (3)	1317 (3)	1464 (3)	1560 (3)	1672 (3)	1864 (2)	1922 (2)
Méra	1078 (4)	1025 (5)	1220 (5)	1268 (6)	1383 (7)	1572 (5)	1582 (5)
Mákófalva	1066 (5)	1044 (4)	1227 (4)	1306 (4)	1401 (5)	1236 (8)	1156 (8)
Magyarvista	995 (6)	956 (8)	1074 (7)	1149 (7)	1400 (6)	1367 (7)	1336 (6)
Szucság	956 (7)	997 (6)	1065 (8)	1114 (8)	1189 (9)	1177 (11)	1116 (10)
Klsbács	915 (8)	958 (7)	1126 (6)	1278 (5)	1423 (4)	1683 (4)	1620 (4)
Kalotaszentkirály	886 (9)	864 (10)	854 (11)	836 (12)	1036 (12)	1092 (12)	1054 (11)
Magyarkiskapus	857 (10)	882 (9)	999 (9)	1097 (9)	1249 (8)	1406 (6)	1259 (7)
Körösőfő	848 (11)	742 (12)	862 (10)	929 (11)	1069 (10)	1173 (9)	1130 (9)
Középlak	819 (12)	740 (13)	832 (12)	836 (13)	903 (13)	889 (14)	905 (14)
Magyarkapus	756 (13)	744 (11)	815 (13)	959 (10)	1048 (11)	1013 (10)	1005 (12)
Sztána	751 (14)	501 (22)	541 (20)	545 (22)	549 (25)	595 (24)	540 (25)
Magyarbikal	700 (15)	650 (17)	750 (15)	831 (14)	902 (14)	927 (13)	924 (13)
Gyerővásárhely	702 (16)	694 (15)	742 (16)	794 (16)	876 (16)	814 (16)	747 (19)
Zentelke	699 (17)	688 (16)	703 (17)	740 (17)	796 (17)	868 (15)	839 (16)
Zsobok	698 (18)	623 (18)	652 (18)	646 (18)	667 (20)	697 (21)	623 (24)
Türe	652 (19)	713 (14)	778 (14)	812 (15)	901 (15)	800 (17)	810 (17)
Klspetri	606 (20)	564 (20)	590 (21)	595 (21)	650 (21)	635 (23)	625 (22)
Nagypetri*	570 (21)	570 (19)	618 (20)	641 (19)	748 (18)	792 (18)	856 (15)
Inaktelke	557 (22)	526 (21)	629 (19)	635 (20)	706 (19)	726 (20)	702 (21)
Magyarókereke*	521 (23)	489 (24)	496 (24)	529 (24)	596 (23)	691 (22)	762 (18)
Jegénye	481 (24)	426 (25)	470 (25)	485 (25)	557 (24)	595 (25)	630 (22)
Bogártelke	458 (25)	496 (23)	559 (22)	545 (23)	610 (22)	747 (19)	730 (20)
Ketesd	434 (26)	331 (27)	380 (27)	392 (28)	418 (28)	505 (26)	506 (26)
Farnas*	426 (27)	319 (29)	371 (28)	419 (27)	452 (26)	441 (28)	409 (27)
Nyárszó	422 (28)	357 (26)	408 (26)	435 (26)	439 (27)	410 (29)	385 (30)
Kalotadámos	390 (29)	331 (28)	364 (29)	377 (29)	404 (29)	447 (27)	360 (29)
Sárvásár	312 (30)	268 (30)	272 (30)	277 (30)	289 (30)	321 (30)	285 (30)
Jákótelke	268 (31)	215 (31)	204 (31)	196 (30)	237 (32)	262 (31)	248 (31)
Nádasdaróc	181 (32)	174 (32)	201 (32)	182 (32)	239 (31)	191 (32)	166 (32)
Együtt	25.922	23.759	26.559	28.490	31.765	33.192	32.242
A 28 magyar lőbbs. község	22.049	20.978	23.447	25.268	28.196	29.430	28.326
A 4 román „ „	3.273	2.781	3.112	3.222	3.569	3.762	3.916

Román többségű.

kedett a népesség száma e községekben. Ez 27.3%-os gyarapodásnak felel meg. Az egyébként mérsékeltnek tekinthető népgyarapodást Bánffyhunyard eleven népfejlődése is segítette. Az 56%-os szaporodást feltüntető Bánffyhunyard nélkül a szaporodás kulcsa éppensakhogy elérte a 23%-ot.

A fejlődés üteme a táblázat szerint időszakonként távolról sem egyenletes; emellett községenként is nagy eltérések mutatkoznak. Mindezek mellett nem mehetünk el szó nélkül. A legelső, ami szembe-tűnik: 1869—1880 közt a népszám a községek legnagyobb részében visszaesett. Sok községben egészen feltűnően. Így Jákótelkén és Farnason több mint 20, Ketesden csaknem 30%-al, Sztánán meg éppen 33.3-al. Az 1872—73-as kolerának tulajdonítható ez a félelmetes hanyatlás, amit a nyolcvanas évektől kezdve már csaknem teljesen általános és a századforduló utáni évtizedben kivétel nélkül minden községre kiterjedő örvendetes emelkedés váltott fel. Komoly a fejlődés megrendülése már 1910—1930 közt és egyenesen félelmetes a dekadencia 1930—1941 közt. Ebben az utolsó évtizedben a községek legnagyobb részében szaporodás helyett fogyatkozás következett be. A népszámváltozás kulcsát évtizedenként a következő táblázat mutatja:

A szaporodás százaléka Kalotaszeg ezidőszerint magyar imperium alatt álló

	28 magyar többségű k ö z s é g é k e n	4 román többségű	Összes	Ugyanez Bánffyhunyard nélkül
1869—1880	— 4.9	— 15.0	— 6.2	— 6.5
1880—1890	+ 11.8	+ 11.9	+ 11.8	+ 11.1
1890—1900	+ 7.8	+ 3.5	+ 7.2	+ 4.9
1900—1910	+ 11.6	+ 10.7	+ 11.5	+ 10.7
1910—1930	+ 4.4	+ 5.4	+ 4.5	+ 4.5
1930—1941	— 3.8	+ 4.1	— 2.9	— 2.4
1869—1941	+ 28.5	+ 19.7	+ 27.3	+ 23.1

A 80-as és a 900-as évek voltak a virulás igazi évtizedei. A kilencvenes évek megtorpanása inkább csak annak a következménye, hogy az említett koleravész főleg az akkori kisgyermek sorában vágott sűrű rendeket. Ezek a kilencvenes években már fajfenntartó sorba jutottak volna. Hiányuk erősen érződött. A születési arány átmenetesen megcsökkent. Bizonyíték, hogy valóban csak ez az ok: a román többségű községcsoportban, ahol a kolera évtizedében a fogyás kimagaslóan nagy volt, a kilencvenes években is több mint kétszeresen volt érezhető az elmaradás.

Az impériumváltkozás után igen nagy eltolódás állott be a szaporulat terén. Érződött ez már a román uralom első félidejét jelző 1930-as népszámlálás eredményein. A szaporodás az 1910—1930 közt elszállott 20 év alatt alig két ötöde az első világháború előtti szaporulatnak. Pedig húsz esztendőről van szó! Igaz, hogy a világháború

négy és féleztendeje is ideesett. Mindenesetre már akkor jelentkezett egy szembeötlő tünet: a magyar többségű községek népszáma, amely azideig egy árnyalattal jobban növekedett, 1910—1930 között határozottan elmaradt a román többségű kalotaszegi községek szaporulatától. De mindez semmi az 1930—1941 közt észlelt népszámlakulás aggályos tüneteivel,

2. Tabella.

A lélekszám változásának indexei

	1910 1880 =100	1941 1910 =100	1941 1880 =100
Bánffyhunyd	164	99	162
Váralmás ¹	123	106	131
Magyarlóna	127	115	146
Méra	135	114	154
Mákófalva	134	82	111
Magyarvista	146	95	140
Szucság	119	94	112
Kisbács	149	114	169
Kalotaszentkirály	120	102	122
Magyarkiskapus	142	101	143
Körösőfő	144	106	152
Középlak	122	100	122
Magyarkapus	141	96	135
Sztána	109	98	108
Magyarbikal	139	102	142
Cyéróvásárhely	126	85	108
Zentelke	116	105	122
Zsobok	107	93	100
Türe	126	90	112
Kispetri	115	96	111
Nagypetri ¹	140	114	160
Inaktelke	134	99	133
Magyarókerke ¹	122	129	156
Jegenye	131	113	148
Bogártelke	123	120	147
Ketesd	126	121	153
Farnas ¹	142	90	128
Nyárszó	123	88	108
Kalotadámos	122	89	109
Sárvásár	108	98	107
Jákótelke	110	105	115
Nádasdaróc	137	69	95
<i>Együtt</i>	<i>133.7</i>	<i>101.5</i>	<i>135.7</i>
A 28 magyar többs. község	<i>134.4</i>	<i>100.5</i>	<i>135.0</i>
A 4 román többs. község	<i>128.3</i>	<i>109.7</i>	<i>140.8</i>
Helység nagyság szerint (1880-as alap)			
1000 léleknél népesebb	143.1	102.2	146.3
751—1000	135.2	101.4	137.1
501— 750	127.1	97.6	120.9
— — 500	128.9	102.1	131.6

¹ Román többségű község

Pedig ekkor nem is folyt véres háború és nem is dült a kolera. E tíz év alatt ugyanis a magyar községek lélekszáma 3.8%-al *megfogyatkozott*. A kivételes viszonyai miatt alig hasonlítható hetvenes évekig kell visszamennünk, hogy hasonló jelenségre akadjunk. A magyar községek túlnyomó részének népszáma — a kis mezőváros jellegű Bánffyhunyaddal egyetemben — megcsökkent: a kivételszámbamenő gyarapodások közül (Jegenye, Ketesd, Magyarlóna, Méra és Türe) legföllebb Magyarlóna népnövekedése értékelhető valamelyest, bár itt is éppen csak hogy elérte a szaporodás kulcsa a szerény 3%-os határt. Egészen rendkívüli és az életér példátlan megszükülésére valló tünet ez, amelynek az okaival kissé bővebben kell foglalkoznunk. Hogy egyébként az első világháború és ezen túlmenőleg az impériumváltozás milyen caesurát jelentett Kalotaszeg népszámfejlődésében, azt legvilágosabban az alábbi indexszámok mutatják. A kolerajárvány kivételes zavaró szerepe folytán bizvást elhanyagolható első évtizedet az index képzésénél figyelmen kívül hagytuk és csupán a két emberöltő népszámváltozásait vetjük alapul községenként. (L. a 2. táblát.) Az indexek összehasonlítása bizonyosság amellet, hogy itt valóban valami rendkívüli történt. 1910 és 1941 közt a községek jó részében az

indexszámok vagy a 100 alá csúsztak, vagy pedig épen csakhogy elérték a 100-at; tehát kevés kivétellel lényegileg nem mutatkozott népfejlődés. Ezzel szemben 1880 és 1910 közt az indexek legnagyobb része a 120-at meghaladta; sűrűn akadunk 40%-ot meghaladó fejlődésre is.

Az egyes községek fejlődését jelző indexszámok jól szemléltetik azt, hogy egységesnek tudot és hasonló maghatározó tényezők közt élő tömegek is mennyire eltérnek szaporodás tekintetében. Kivált régebben szépen érvényesült a községnagyság befolyása, amennyiben minél nagyobb a község, annál jelentősebb volt a népszaporodás mértéke is. Az utóbbi 30 éves periódusban már némi törés van e tekintetben. A magyar községek fejlődési indexe az első periódusban egy árnyalattal gyorsabb, a második emberöltő alatt azonban már határozottan kedvezőtlenebb volt.

Az egyenletes fejlődést mutató községek száma nem nagy (volutaképpen csak Magyarókerékét, Bogártelkét, Ketesdet és némi jóakarattal Zentelkét, Magyarlónát, Jegenyét lehetne ilyennek tekinteni). Annál nagyobb az állhatatlan, az egykori szép fejlődést nagy hanyatlással vagy stagnálással felváltó községeknek a száma. Iskola-példája ennek Mákófalva s még inkább a parányi Nádasdaróc és az izmosabb képződmények közül Gyerővásárhely. E községek — mint látni fogjuk — az egykehajlam irányába katasztrófális utat tettek meg az utóbbi 30 év alatt.

Kalotaszeg népének szaporodását Kolozs megye többi községeivel vagy talán még helyesebben a közvetlen környezettel kellene összevetnünk. Értve ezalatt az érdekelt járások nem kalotaszegi községeit. Ezek túlnyomólag román jellegűek. A összevetés azonban nem éppen könnyű. 1940-ben a bánffyahunyadi és gyalui járás községeinek egy részét elcsatolták és ezek népszámát 1941 január 31-ére nem tudtuk meghatározni. Ezért úgy jártunk el, hogy Kalotaszeg népszaporodásának 1880—1910 közt észlelt kulcsát az *integer* Kolozs vármegye *többi* községével, 1910—1941 folyamán konstataált rá-táját a *mai* Kolozs vármegye nem kalotaszegi községeivel vetettük egybe. A homogenitás szempontjából ez kis szépséghiba, de más helyütt látni fogjuk, hogy a mai és a volt Kolozs vármegye népmozgalmi, népességszerkezeti tekintetben csak árnyalatnyira különbözött.

E számítás eredménye az, hogy Kolozs vármegye nem kalotaszegi községei (a telepés Nagysármás és Kolozskara leszámításával) 1880—1910 közt 35.27%-al gyarapodott. Alig maradt el ettől Kalotaszeg népszaporulata, amely ezen 30 év alatt 33.71%-ra rugott. Annál szomorúbb a következő emberöltő eredménye. (1910—1941.) A mai Kolozs megye nem-kalotaszegi községeinek a népszaporulata is nagyon meggyengült, de mégis még 17.23%-ot tett ki, szemben Kalotaszeg csaknem teljes stagnálást jelentő 1.50%-os kulcsával.

A MIKOR A NÉPSZAPORODÁS úgy megrendül, mint a kalotaszegi községekben 1930 és 1941 közt, (ami egyébként csak súlyosbított változata az 1910—1930 közt már jelentkező stagnálásnak) ak-

kor a statisztikus tudja, hogy felettébb súlyos okok állanak a változás hátterében. A magyar népesedés részleteredményeiben aligha találunk olyan példát, mint amilyent Kalotaszeg nyújt, ahol a századforduló körüli *egészséges* szaporodást egy emberöltővel később ilyen, csaknem *generális népfogyás* kövesse. Felötlik a kérdés: talán önmagának ás vermet a színpompás, erős nép? Vermet, amelybe temetkezni kíván; vagy más erők ingatták meg a népesedés régi és tartós törvényeit, amelyek közt élt e büszke nép? A Kalotaszeget kikezdő és a lét parancsait tagadó egykéről már több szó esett. Erről alább még mondunk egyet-mást. Itt csak azt vizsgáljuk meg, hogy vajjon a természetes népszaporodás, vagyis a születési többlet megingása mennyiben felelős a népszaporodás meglankadásáért? A statisztikus — szemben talán a közgazdással — a szaporodás azon hanyatlását, amely a természetes szaporodás elenyészése következtében áll be, mindenekfelett álló bajnak, *a bajok bajának* látja, míg az elvándorlás folyamányaként beálló deficiteket — ha szövődményei miatt nem is becsüli le — inkább *átmeneti* szerencsétlenségnek tekinti, amelynek a kártevői sokkal könnyebben helyrehozhatók, mint a népesség kívánatos összetételét, konstrukcióját is gyökeresen megingató születési dekadencia.

A központi statisztikai hivatal nagy előzékenységgel rendelkezésemre bocsátotta a kolozs megyei községeknek 1931–1940 közt még a román anyakönyvi hivatalok által feljegyzett születési és halálzási adatait. Így megállapítható volt a természetes szaporodás nagysága a két népszámlálás közt eltelt idő alatt. Ezt a számot összevetve a tényleges népszaporodással, illetve fogyással, tisztázható az, hogy mi része volt a szaporodás megakadásában a születések csökkenésének és másrészt a vándormozgalomnak. Igazi értéket, távlatbeli áttekintést azáltal nyer az összehasonlítás, hogy párhuzamba állíthatjuk az eredményeket az emberöltővel ezelőtti békés, még valódi békés időszaknak a vándorlási egyenlegével.

A vizsgálat eredménye érdekes és jelentős. Volt ugyanis a

	születési többlet		tényleges szaporodás		vándorlási különbözet	
	1901–10	1931–40	1901–10	1931–40	1901–10	1931–40
a 28 magyar községben	2682	1351	2953	— 1104	+ 271	— 2455
a 4 román többségű községben	291	329	348	154	+ 57	— 175
Kalotaszegen összesen	2973	1680	3301	— 950	+ 328	— 2630
Kalotaszegen Bánffyhungad nélkül	2616	1593	2589	— 670	— 27	— 2263

Az időszakkezdeti népesség %-ában kifejezve volt a

a 28 magyar községben	10.6	4.6	11.7	— 3.8	+ 1.1	— 8.4
a 4 román többségű községben	9.0	8.8	10.8	4.1	+ 1.8	— 4.7
Kalotaszegen összesen	10.5	5.1	11.6	— 2.9	+ 11.1	— 8.0
Kalotaszegen Bánffyhungad nélkül	11.3	5.7	10.7	— 2.4	— 0.6	— 8.1

Bizony vészes számok ezek! Akármilyen szempontból nézzük azokat. A századforduló után (1901–10) a községek többségében (32 közül 18-ban) a tényleges népnövekedés még nagyobb volt a születések többleténél is. Ez vidéki viszonylatban nem is minden-

napi jelenségnek számított. Annál örvedetesebb és életerős fejlődésre valló tünetként könyvelhettük el. Semmi sem maradt ebből! 1931—40 közt a természetes szaporodás a magyar többségű községekben a réginek a 40%-ára szállott le (10.6‰—4.6‰.) A román többségűeknek a születési többlete csaknem változatlan maradt. (9.0%-ról csak 8.8%-ra esett.) Végeredményben azonban a születések nagyfokú hanyatlásából előálló ezen kedvezőtlen jelenség önmagában a legtávolabbról sem indokolja magát a fogyatkozást. Hiszen még a régihez képest ugyancsak megrokkant természetes szaporodás mellett is 1680 fővel kellett volna *szaporodnia* a legutolsó decennium alatt a megmaradt Kalotaszeg népének. Így nem kevesebb, mint 2.630 lélekre megy az *elvándorlás többlete*. Ez nem azt jelenti, hogy „csak“ ennyien költöztek el az elmúlt évtized alatt, hanem, hogy ennyivel többen távoztak el, mint amennyien odaköltöztek. Erdemes a két számot még egyszer szembeállítani: egykor 328 fő nyereség, 30 évvel később 2630 fő veszteség.

A VÉGSŐ MÉRLEG tehát ez: a *természetes szaporulat 1243-al romlott, a vándorlások egyenlege 2958-al*. A két végéről egyszerre égetett gyertyához hasonló volt a kalotaszegi magyarság helyzete. De mégis jó kétszerese volt a vándormozgalom végzetes megfordulásából eredő népveszteség annak, amelyet a születések megcsappanása idézett elő; pedig ezen utóbbit sem lehet kicsinyelni. A népeség testén súlyos seb ez is. Olyan súlyos, hogy a megelevenedés kilátásai a dekadencia rohamossága és csaknem általánossága miatt elég aggasztónak látszanak. Ez azonban — ismételjük — a tényleges fogyásért csak kisebb részben felelős. Főok a vonzóerő meggyengülése és a *taszítóerő megnövekedése*. Magyar fajunk szempontjából aggasztó tünet az, hogy a nagy romlás tulajdonképpen csak a magyar anyanyelvű községekben következett be. Ugyan tény az, hogy a román községekben is deficit váltotta fel az azelőtt észlelt vándorlási nyereséget. Ennek a mértéke azonban meg sem közelíti a magyar falvakét. S ami még lényegesebb: a természetes szaporodás a román többségű községekben úgyszólván a *régi maradt*. Egy nemzedékváltás elegendő volt ahhoz, hogy a magyarság és román-ság biológiai erőviszonyai e kis tájon belül gyökeresen módosuljanak. Igaz, hogy ez csupán egy kis mikrokozmosza az egész Erdélynek. Amde más vizsgálataink a kalotaszegivel teljesen egyező eredménnyel zárultak. Egyebütt kimutattam, hogy Székelyföldön lényegileg ugyanezen jelenség volt konstatálható: a színszékely községekben az egy évtizeddel azelőtti census alig 1½ százalékos népszaporodást észlelt, mialatt a még magyar többségű, de már vegyes jellegű községekben a szaporodás a 4%-ot elérte és végül az ugyancsak a Székelyföldön fekvő, de már kifejezetten román többségű községekben a növekvés kulcsa a 10%-on túl emelkedett. A szaporodásbeli differenciát — még inkább mint a Kalotaszegen — csak másodsorban indokolta a születések többletének a románságra nézve előnyösebb alakulása. Az *életter szűkülése, az elvándorlás* volt az, amely a fajilag különböző területek eltérő népességének háttérében állott. Jellemző, hogy a régi békés évtized-

ben a román többségű falvak még valamivel nagyobb vándorlási nyereséget könyvelhettek el, mint a magyar községek; tehát akkor az élettér a nem uralkodó nemzetiség számára sem szűkült meg; annál inkább 1930—1940 közt.

Felvetődik a kérdés: vajjon nem az okozza-e a kalotaszegi magyar községek népeltartó kapacitásának szinte tragikus meggyengülését, hogy ott a terület egyébként is már *túltelített*? Talán a szűk határ már nem bír el több embert? Az adatok bizonyos fókig igazat látszanak adni ennek a feltevésnek. Hogy azután az ezek alapján kialakítható ítéletben mégis valami hiba van, azt nem lesz nehéz kimutatni. De lássuk: mit mondanak a számok. A magyar többségű községek határa 80.369 katasztrális hold, a románoké 24.287. Hektárra, illetve négyzetkilométerre átalakítva e területi adatokat, azt az eredményt kapjuk, hogy 1—1 négyzetkilométerre a kalotaszegi magyar községekben 67,6, a román többségű községekben 31,7 és az összes kalotaszegi községekben együttesen 60,4 lakos jutott. Ezzel szemben a tágabb értelemben vett környezetben (ami alatt a bánffyhungyadi, gyalui, hidalmási és nádasmenti járások *nem* kalotaszegi községeinek összessége értendő) 30,8 lakó jutott egy négyzetkilométerre. *Kétszer olyan sűrűn lakott Kalotaszeg területe, mint a környezete.* Ne felejtsük azonban, hogy a népsűrűségi adatok önmagukban *nyersek*. Sokat számít az, hogy a terület *művelési ágak* szerint miképpen oszlik el. A szántóföld átlagban több embernek ad munkát és általában több embert tart el, mint a legelő, vagy az erdő. Igaz ugyan, hogy Kalotaszeg sovány és kavicsos, harmadrendű szántóinak népességeltartó kapacitása felettébb gyenge. De normális időkben nem is ez volt a megélhetés egyedüli, avagy akárcsak domináló alapja. A kalotaszegi magyar vállalkozó készséget nem kellett félteni! Az erdőből, az állatból szépen pénzelt és a maga szűk életterét erdők bérletével, famunkával, kupeckedéssel alaposan kitágította. Sokszor távolfekvő községek határában is bérelhetett legelőt, szántót, esetleg erdőt s így bekapcsolódott a termelő munkába, erdőuradalmak fuvar-szükségletének kielégítésébe. Kialakult egy egészséges symbiosis az inkább legeltetéssel és erdőmunkával foglalkozó hegyvidéki románság és másrészt az állattenyésztésen kívül elsősorban mezőgazdasággal és jószágközvetítéssel foglalkozó kalotaszegi magyarság közt. Ezt a szoros egymásrautaltságot már meglazította a román földreform és még inkább a szabad vállalkozást s ezzel az életrevalóságot antiszelektáló, mert guzsbakötő és azt a faji elfogultság szerint mérlegelő gazdaságpolitika. Ez azután a kalotaszegi nép életrevaló kereskedelmi érzékének megzsibbasztására vezetett. Információnk szerint ez a —kétségtelenül a zsidóságnak is nagy szerepet juttató, de a magyarság egy részének is komoly hasznot jelentő — kereskedelmi tevékenység messze vidékre, a Szilágyság egy részére is kiterjedt.

Hogy a népsűrűséggel, az állítólagos telítettséggel mily nehezen lehet operálni, arra csak azt hozzuk fel, hogy a túltelítettség jelzőjéül vett népsűrűségi hányados elvégre már 1900 körül is magas volt, a környezethez mérten éppen olyan kiemelkedő, mint egy em-

beröltővel később. És mégis Kalotaszeg — akkoriban majdnem normális — természetes szaporodásán felül még bevándorlási többletet is tudott felmutatni. A környezetet képviselő 4 járás nem kalotaszegi, tehát túlnyomólag román jellegű és — miként láttuk — fele olyan sűrűn lakott falvaiban a természetes szaporodás az első világháború előtti évtizedben 9400-at tett ki. A tényleges szaporodás ellenben csak 8347-et. Tehát, ha nem is volt nagy az elvándorlás, mindazonáltal mégis deficit mutatkozott. Ellenben a medenceközepe, illetve völgyi fekvésű és gazdaságstratégiailag, (elsősorban kereskedelmi- leg és háziparilag) előnyösebb helyzetben levő magyar falvak népe a nagyobb népsűrűség ellenére is igen egészségesen fejlődött; vándorlási nyereség is mutatkozott. Ez az eleven iram tört meg. Természetesen közelfekvő az a feltevés, hogy csupán mezőgazdasági tevékenységből Kalotaszeg népe el nem tarthatja magát. Hogy azonban pusztá területéhez mérten Kalotaszeg munkás népe jól sáfárkodott a rábízott gazdasági talentumokkal, azt nagyon valószínűsíti az a még a régi világból való adat, amely a község lakóira nehezede fontosabb közterhek összegét állítja párhuzamba a lakossággal. A kis kiterjedésű kalotaszegi községekben aránylag nagy volt a *közterhek* összege. A közterheket pedig a gazdasági teljesítőképesség híu jelzőjéül tekinthettük, mivel egyenes korrelációban állnak a jóléttel, az igényekkel. A lélekszámhoz mérten is klasszissal felülmulták e téren a kalotaszegi községek a román jellegűeket. Így volt az 1—1 főre eső közteher összege aranykoronában számítva (1908-as adatok szerint)

a 4 járás román jellegű községeiben	7.59
a kalotaszegi községekben	9.52

Az igényesebb magyar községek egykori teljesítőképességére s a birtokukban levő csekély föld kihasználásának mértékére még sokkal előnyösebb és élesebb fényt vet az az összehasonlítás, amely a községhatárok területével állítja párhuzamba a közterhek nagyságát. Ezen az alapon arra az eredményre jutunk, hogy volt a

100 katasztrális hold területre jutó közteher
összege arany koronában

Kalotaszeg községeiben	339.34
A környezetet képviselő román jellegű községekben	144.22

Egészen eltekintve attól, hogy e számok nem azt mutatják, mintha a régi magyar adópolitika sovíniszta szempontok szemelőtt tartásával terhelte volna meg a különböző népek gazdasági teljesítőképességét, egyúttal azt is valószínűsítik e számok, hogy a magyar községek termelési színvonala magasabb volt s ez az illető községek népeltartó kapacitásának jelentős tágítását tehetta lehetővé. Ezért a túlnépesedési, népsűrűségi teóriával hajótörést szenvedünk, ha a beállott kedvezőtlen fordulat bizonyítékául ezt hozzuk fel.

A KALOTASZEGI NÉPESSÉGSZERKEZET

A NÉPSZÁM ERŐSEBB HULLÁMZÁSA rendszerint nyomot hagy a népesség összetételén. Értve ezalatt a lakosságnak *nem, életkor és családi állapot* szerinti tagozódást. Másrészt az ezen lényeges szempontok szerint bekövetkezett eltolódások és abnormitások a népesség természetes mozgalmát (születés, halál, házasságkötés) sem hagyják érintetlenül. A *szoros kölcsönhatást* nem szabad szem elől téveszteni akkor, amidőn a népesedés problémáját fel akarjuk állítani. Erős menedék a statisztikus számára az ilyen vizsgálat. Ugyanis az esetleges szerkezeti eltolódások részben megmagyarázhatják a népmozgalom terén bekövetkezett változásokat. Ennyiben ezen strukturális változásokat a népmozgalomban mutatózó változások *formális okaiként* könyvelhetjük el. Hasonlít ez az eljárás az orvostudomány „kizárásai”-hoz, amelyeknek a diagnózisban oly nagy szerepük van. Ha szenilizálódik a korösszetétel, akkor a halandóság esetleg kedvezőtlen fordulatát, vagy nem kielégítő javulását ezen egyetlen tény is motiválhatja és nem kell kalandos találgatásokba bocsátkoznunk. De az ilyen népességszerkezeti vizsgálatok a jövő várható kialakulásának felvázolása érdekében sem haszonnélküliek.

Röviden látnunk kell, hogy a mai Kalotaszeg mit őrzött meg régi állapotából, sajátosságából. Sajnos, az 1941-es népszámlálási adatok ezidő szerint még nem tétettek közzé nem, kor és családi állapot szerint. Be kell érniünk a román impérium fél idejében megtartott 1930-as népszámlálás eredményeivel. Az 1910—1930-ig lejátszó fejlődés szemlélés követése azonban éppen elég érdekes. A népszámnak fenti időszak alatt észlelhető alakulását az azóta történt és már kellőleg méltatott dekadens irányzatával összevetve elég támpontunk van a népesség konstrukciójára gyakorolt hatás felbecsülésére, de legalább is elgondolására. Így különösképpen az életkor szerinti tagozódás terén beállott változásokra gondolunk.

A KÉT NEM ARANYA KALOTASZEGEN. Az első világháború előtt (1910) Kalotaszegen 981 nő jutott 1000 férfira. Egészséges viszonyokra vall ez az arány. A férfiakat jobban fogyasztó kivándorlástól alig érintett terület volt ez, ezért sem alakulhatott ki nőtöbblet; másrészt a kalotaszegi magyar alig engedte az időtájt leányát cselédnek. A természetes népmozgalom pedig a férfiaknak kedvezett s ezért érthető, hogy némi férfitöbblet mutatkozott. 1930-ban már 1003 nőt írtak össze minden 1000 férfi után. 22-vel növekedett a nők száma 1000 férfira számítva. Megjegyzésre érdemes az, hogy a magyar többségű kalotaszegi községekben az emelkedés egy árnyalattal még nagyobb: 980-ról 1005-re (+ 25), ellenben a román többségű kalotaszegi községekben az emelkedés alig észrevehető. (989—992.) Még sajátosabb az, hogy a környezetet képező négy járás nem kalotaszegi községeiben 988-ról 985-re szállt le a nők aránya. Igaz, hogy ez a két eredmény nem teljesen homogén; 1930-ban ugyanis a járási beosztás némileg más volt. Ezt a különbséget vagyis a Kalotaszeg masculinitásának kifejezettebb romlását jórészt az első világháború által történt fokozottabb igénybevétel rovására írhatjuk. Más adataink is vannak arra vonatkozólag, hogy nemcsak országos, de erdélyi viszonylatban is a magyarság szenvedte a nagyobb s a nemzetiségek a kisebb vérvesztésüket. Bár a nemi arány tu-

lajdonképpen 1930-ban Kalotaszegen kiegyensúlyozott volt, mégis azt kell mondanunk, hogy ez csak látszat, mert tudvalevő, hogy az alsóbb korcsoportokban általában elég kifejezett fiútöbblet szokott lenni s a háború után ez még valamelyest növekedett is. Ha most már egy ilyen elég jelentős eltolódás áll be a nemi arány tekintetében, akkor az nyilván és elsősorban a produktív, tehát házassodásra és gyermeknemzésre alkalmas korcsoportokban kellett, hogy bekövetkezzen. A román népszámlálás az életkor-adatok feldolgozásában egészen szerencsétlen és fogyatékos eljárást követett, amikor a 20—64 éveseket egybefogalta. Így nem áll módunkban kiemelni az első világháború vérvesztése által különösen érintett korcsoportokat s tisztáznunk a nemi arányt e korcsoportokon belül. Mindazonáltal azt, hogy a nemi arány e nagyon népes és a népmozgalom szempontjából mégis csak döntő, egyesített korcsoportokban elég kedvezőtlennek vált és hogy e tekintetben Kalotaszeg és ezen belül is elsősorban a magyar községek állottak az élen, arra vonatkozólag szolgáljon bizonyosággal a következő kimutatás:

Jutott 1000 férfira nő a 20—64 évesek közt

I. Kalotaszeg színmagyar (90%) községeiben	1054
egyéb magyar (50—89%) községeiben	1043
román többségű községeiben	1012
II. A bánffyhungyadi, gyalui, hidalmási, kolozsvári járásoknak nem kalotaszegi községeiben	1022 ¹

Mintha parancsra menne: oly tökéletes a fokozatosság... A magyar szín halványulásával közeledik a nemek aránya az egyensúlyhoz abban a nagy korcsoportban, amelynek felső 30—35 évjárata (1930-as adat) az első világháborúban résztvett. A véradót tehát egész bizonyosan jobban fizette a magyarság. Emellett lehetséges, hogy a gazdasági viszonyok szüksége a földreformból jobbra kismimizett magyarságot inkább kényszerítette a városba, mint a jobban kielégített rományságot. Szomorúan érdekes ezzel szemben az, hogy a városi cselédek zömét adó alsóbb korcsoport (13—19 évesek) a nemek aránya tekintetében már mennyire más képet mutat.

Jutott ugyanis ezer 13—19 éves férfira nő a Kalotaszeg színmagyar községeiben 931, az 50—89%-ban magyar anyanyelvű községekben 923, de már a Kalotaszeg román többségű községeiben 1056 s a távolabbi háttért képező környezetben (l. fenti járásokat) 1044.

Bizonyosság ez arra, hogy a magyar falu a leendő feleségeket és anyákat nagyobb arányban küldte — s valószínűleg ezidőszertint is küldi — háziszolgálatra. A gazdasági szempontból vitatható értéket a statisztikus szemében túlszárnyalja az az erkölcsi és népesedési baj, ami ebből származik. A városban való és — úgy véljük — mégis inkább csak szórványosan előforduló végleges elkallódás mellett talán még nagyobb baj az, hogy ez a városba-húzódás a normális korban való férjhezmenetel esélyeit ronthatja s amellet a házassulók s az utódok biológiai értékét is veszélyeztetheti.² Megőrizni a falu fiatalságát minél na-

¹ A sok katonát magába foglaló Szamosfalva nélkül.

² Bár nem merjük egyoldaluan és kizárólag a cselédi szolgálat számlájára írni, de tény, hogy a törvénytelen születek Kalotaszeg községeiben gyakoribbak voltak, mint a környezetben. Régi adat, de talán éppen ezért, még meggyőzőbb. 1901—10 között a kalotaszegi magyar községekben 14.8%, a környezetet képező járások nem kalotaszegi községeiben 12.6% volt a törvénytelen szülöttek aránya. A „Felszeg“ és „Alszeg“ igen jól áll ugyan (6.5%), de a Nádassmente és a Kolozsvárhoz közelebb fekvő völgyfekvésű községek 22.4%-os ráta-tja megvilágosítja a veszélyt.

gyobb mértékben: norma, melyet a távolabbi jövőbe néző népesedés politikus csaknem dogmaként tisztel.

ÉLETKOR. Egy nép megmaradása attól függ, hogy van-e elegendő successentia. El van rendelve végzete annak a közösségnek, melyben a generációk rendje visszajára fordul: több az öreg a fiatalnál. Az Ormánység, vagy Délfranciaország sokat emlegetett példái intenek erre. Mit mutat a Kalotaszeg? A régmúlt-számba menő 1910-es adatokat igyekszünk összehasonlítani a román népszámlálás eredményeivel, a maiak sajnálatos hiánya miatt. A hasonlítás nehézségeiről volt és még lesz szó. Az elhajlás pontos mértékét nem fog sikerülni megállapítani. De ez nem sokkal kisebbíti az egybevetés értékét. Hiba volna csupán ezért elvetni régi adatokat. A fejlődés alapjellege ugyanis egészen jól kivethető; kiváltképpen tisztázható pedig a fajok fejlődésének eltérő tendenciája.

1910-ben, a gondtalan béke delelőjén sem volt egészen gondmentes az a kép, amelyet Kalotaszeg nyújtott.

Volt ugyanis 100 lakos közül oldalt jelzett korú

	Kalotaszeg magyar többs. román többs. községeiben		Összes	A környezet román jellegű községei- ben
6 é. a.	14.74	15.16	14.78	16.83
6—11	12.13	11.68	12.07	12.85
12—14	6.03	5.18	5.95	5.90
15—19	9.31	8.97	9.26	9.38
20—39	29.60	28.11	29.47	26.71
40—59	18.96	20.55	19.11	19.56
60 é. f.	9.23	10.45	9.36	8.77

Kalotaszegen, kivált pedig a magyar többségű falvakban határozottan ritkább volt a gyermekszó, mint a kalotaszegi községek környezetét képező járások túlnyomóan román többségű községeiben. Pedig a magyar falvakban ugyancsak volt elegendő szülő-jelölt, hiszen a 20—39 éves java-reaktív korcsoport Kalotaszegen jóval izmosabb, mint a román többségű milieuban. Ez kétszeres ítélet. Ha szükségből nem egészen helyes viszonyítási bázist választunk és a 20—59 évesek nagy reaktív táborához arányítjuk a 12 éven aluliak számát,³ akkor a következő eredményre jutunk: száz 20—59 éves egyénre jutott 12 éven aluli gyermek a Kalotaszeg magyar és román többségű községeiben egyaránt 55.3, ezzel szemben a többször említett járások nem-kalotaszegi és erős többségében román falvaiban 64.1. Indexszámot képezve e százalékokból a Kalotaszeg vonatkozó viszonyszámát 100-al téve egyenlőnek, a román környezet gyermekindexe 115.9 lesz.

Az átértékelt gyermekbőség tehát csaknem 16%-al nagyobb volt a környezetben, mint Kalotaszegen; ha csupán a 12 éven aluliaknak az össznépességben elfoglalt viszonyszámaiból indulnánk ki, a differencia jóval szerényebbnek mutatkoznék. (+ 10.5% a románság javára).

Hogy a csekélyebb gyermekszám nem általában a magyarságnak, hanem a kalotaszegi magyarságnak volt sajátja, az igazolható; hogyha ugyanis a mai Kolozs vármegye néhány magyar többségű községének egyesített népszámát kormegosztás szerint vizsgáljuk, a vizsgálat ered-

³ Az eszményi eljárás szerint a 18—45 éves nőkhöz, vagy ezekhez + a 20—49 éves férfiak összesített számához kellene a gyermekek számát arányítani.

ményeként megállapíthatjuk, hogy e községekben nemcsak a kalotaszeginél, de a román környezetinél is dúsabb volt a fiatal hajtás.⁴

A behatóbb elemzésnek arra is ki kell terjeszkednie, hogy vajjon a fejlődés üteme milyen. A legfiatalabb és az ezt korban előző két, egyaránt 6 évjáratot felölelő gyermekréteg súlyviszonyát értjük ezalatt. Minél nagyobb a 6 éven aluliak aránya a 6—11 évesekéhez mérten, annál biztatóbb a fejlődés irama. E tekintetben az országos átlaghoz mérten Kalotaszeg helyzete azidőtájt határozottan kedvező volt; azonban nem volt kedvező a román többségű környezethez képest. Ugyanis

	100-nak véve a 6—11 évesek számát volt a 6 éven aluliaké
Kalotaszeg magyar többségű községeiben	121.5
Kalotaszeg román többségű községeiben	129.8
Kalotaszegen összesen	122.4
A környezet román jellegű községeiben	131.0

A kielégítő és felfelé lendülő gyermekszám kezdése a jövőnek és azok a zseme gyermekek, akik 1910-ben a román falvakban felcseperedett társaikkal szemben nagyobb fölényben voltak, mint Kalotaszegen, ma már régen családapák és jónéhány éve biztosítói és pedig a magyar falvakhoz mérten hathatósbab biztosítói a románság egészséges népfejlődésének. Nem szabad azonban felejtetni azt sem, hogy a román környezetet és annak kisgyermekseregét az 1873-as kolera jobban megviselte, mint Kalotaszegét s hogy éppen ennek következtében a 90-es évek során a mesterséges behorpadás nagyobb volt a fajfenntartók számában s ez magyarázza azt, hogy a 6—11 évesek s főleg a 12—14 évesek száma túlzottan alacsony volt a kisgyermekek számához mérten.

Egészeben véve, Kalotaszeg elmaradása gyermekszám terén akkor még mérsékelt volt.

A 12—19 évesek két kisebb korcsoportja pedig a magyar falvakban feltettebb is volt, jeléül nemcsak az említett kivételes ok mérsékeltbb szerepének (kolera), hanem talán annak is, hogy a közelmúltban a magyar és román etnikum utánpótlásában is kisebb volt a különbség.

Érdekes, hogy az öregek aránya Kalotaszeg román többségű, de jelentős magyar kisebbséget feltüntető falvaiban a legmagasabb. Nincs ugyan reá teljesen bizonyos magyarázatunk, de ha segítségül hívjuk a nemzetiségi statisztikát, akkor közel esik annak a feltevése, hogy a négy községben (kivált Farnason és Magyarókerékén, de némileg Nagypetriben is) egy lassú „metamorphosis nationum Transsylvaniae“ folyt s az a generáció, amely az 1910-iki népszámlálás 60 éven felüliljeit adta, még jóval nagyobb százalékban volt magyar; márpedig a magyarok egészségügye és ellenállóereje feltehetőleg és kivált akkoriban nagyobb volt, mint a csekélyebb műveltségű románságé s így közülük többen juthattak fel a magasabb életkorba. Úgy nézünk tehát, hogy a falvak lassú nemzetiségi átszíneződésének is szerepe van abban, hogy a régmúlt képviselőinek súlya ott tekintélyesebb. Egyébként a kalotaszegi magyar falvak öregjeinek a részesedése nem volt sokkal nagyobb, mint a román környezeté. Annival azonban mégis nagyobb, hogy pl. a halandóság megítélése szempontjából ez a differencia figyelembevételéssék.

⁴E négy község (Kide, Kolozs, Vajdakamarás és Visa) kormegoszlása a következő volt: 6 é. a. 17.27%, 6—11 éves 14.33%, 12—14 éves 5.30%, 15—19 éves 8.38%, 20—39 éves 26.62%, 40—59 éves 19.24%, 60 é. f. 8.85%.

Húsz évvel később a helyzet már jóval komolyabb. A szabatos összehasonlítás nehéz. Az 1930-as román népszámlálás községi feldolgozása lehetetlen életkor-csoportokat kreált. A hét éven aluliak különválasztását el lehet fogadni, de már utána következő csoport csak 6 évjáratot ölel fe, majd az azután következő ismét hetet (13—19 évesek) s így a szokásos nemzetközi, valamint a magyar adatokkal való retrospektív összehasonlítás lehetősége elzáródik. Tetézi ezt a „kódósítást” az, hogy a 20—64 évig terjedő évjáratokat a feldolgozás egybefoglalja és csak a 65 éven felülieket mutatja ki. Sikerült ezzel elérni azt, hogy így egyetlen korcsoport-adatot sem lehet összehasonlítani a régi magyar községi eredményekkel. Ez persze nem jelenti azt, hogy indirekt uton nem lehetne egészen jól értékelni a Kalotaszegen bekövetkezett eltolódásokat; ezt lehetségessé teszi ugyanis a környezetnek Kalotaszeggel való egykori és későbbi adatainak a továbbiak során elvégzett összehasonlítása.

(Befejező közlemény a következő számban.)

SCHNELLER KAROLY